

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 29 (2012)

Πολιτική και εκπαίδευση

Χριστόφορος Βερναρδάκης, Πολιτικά κόμματα, εκλογές και κομματικό σύστημα: Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010

Κωστής Περίδης

doi: [10.12681/sas.876](https://doi.org/10.12681/sas.876)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Περίδης Κ. (2015). Χριστόφορος Βερναρδάκης, Πολιτικά κόμματα, εκλογές και κομματικό σύστημα: Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 29, 183–190. <https://doi.org/10.12681/sas.876>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Χριστόφορος Βερναρδάκης, *Πολιτικά κόμματα, εκλογές και κομματικό σύστημα. Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2011, 424 σελ.

Το βιβλίο του Χριστόφορου Βερναρδάκη αναφέρεται στην ελληνική πολιτική κατά την ύστερη περίοδο της Μεταπολίτευσης. Η επιλογή του χρονικού διαστήματος μελέτης (1990-2010) δίνει την ευκαιρία στον συγγραφέα να αναδείξει πτυχές της πρόσφατης ελληνικής πολιτικής, κοινωνικής αλλά και οικονομικής ιστορίας, περιλαμβάνοντας στην ανάλυσή του τις εκλογικές αναμετρήσεις μέχρι εκείνη των εθνικών εκλογών του 2009, καθώς και την υπογραφή της συνθήκης του Μνημονίου, γεγονός που αναμφίβολα επηρεάζει ή ενδεχομένως και μεταβάλλει την ίδια τη φύση του κομματικού συστήματος και του πολιτικού ανταγωνισμού.

Το βιβλίο χωρίζεται σε τέσσερα κύρια μέρη-ενότητες, σε κάθε ένα από τα οποία αναλύεται το κομματικό φαινόμενο και ο εκλογικός ανταγωνισμός στην υπό εξέταση περίοδο. Με την οργάνωση του ερευνητικού και θεωρητικού υλικού σε τέσσερα κεφάλαια επιτυγχάνεται η εισαγωγή του αναγνώστη τόσο στα μεθοδολογικά ζητήματα όσο και στα κύρια θεωρητικά συμπεράσματα του βιβλίου. Μια από τις αρχικές επιδιώξεις του συγγραφέα, στο πρώτο μέρος του βιβλίου, είναι η αποσαφήνιση της χρονικότητας και της διακριτότητας των υπό εξέταση χρονικών περιόδων. Ο Βερναρδάκης προτείνει τους όρους 'πρώιμη' (1974-1981), 'ενδιάμεση' (1981-1996) και 'ύστερη' (1996-2010) Μεταπολίτευση ως βασική χρονική περιοδολόγηση του κομματικού συστήματος που εγκαινιάστηκε το 1974. Η σημασία της ενδομεταπολιτευτικής αυτής τριχοτόμησης έγκειται στην αντιστοιχία των ερευνητικών και επιστημονικών παρατηρήσεων με τις αλλαγές που συντελούνται σε επίπεδο κοινωνίας, κομμάτων και αντιπροσώπευσης. Τα κύρια χαρακτηριστικά κάθε περιόδου είναι εντελώς διακριτά, αποκαλύπτοντας και την αυτοαναίρεσή τους που συντελείται στην περίοδο που ακολουθεί.

Παράλληλα, στόχος του πρώτου κεφαλαίου είναι η παρουσίαση των βασικών μετασχηματισμών σε επίπεδο προγραμματικών και ιδεολογικών τοποθετήσεων

των κομμάτων. Στο επίκεντρο της έρευνας βρίσκεται η ιδεολογική και προγραμματική ανάλυση του 'εκουγχρονισμού', δηλαδή του πολιτικού ρεύματος που επικράτησε στο ΠΑΣΟΚ και σφράγισε την πορεία της διακυβέρνησης της περιόδου 1996-2004. Η επικέντρωση στη μελέτη του 'εκουγχρονιστικού εγχειρήματος' δεν είναι τυχαία καθώς, όπως υποστηρίζει ο Βερναρδάκης, ο εκουγχρονισμός ήταν υπεύθυνος για τη δομική αλλαγή του ΠΑΣΟΚ που φτάνει μέχρι την κρατικοποίησή του, για την οργανική σύγκλιση των κομμάτων εξουσίας, για τη σταδιακή αλλαγή του δικομματισμού από πολωμένο σε συγκλίνοντα-συναινετικό και, τέλος, για την καρτελοποίηση των κομμάτων εξουσίας. Στο βιβλίο παρατίθενται στοιχεία για τη φύση της εσωκομματικής σύγκρουσης 'σοσιαλδημοκρατών'-'εκουγχρονιστών' αλλά και για τις ιδιαίτερες συγκυρίες στις οποίες μία από τις δύο τάσεις διαμόρφωσε την πορεία του κόμματος ή και την πορεία της χώρας κατά τη διακυβέρνησή της από το ΠΑΣΟΚ.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ο συγγραφέας στρέφει τον ενδιαφέρον του στις εκλογές και την εκλογική συμπεριφορά από το 1996 έως και το 2009. Λαμβάνοντας υπόψη το συνεχές των εκλογικών διαδικασιών αλλά και τις αργόσυρτες κοινωνικά και πολιτικά διαδικασίες που παρατηρούνται από τη μία εκλογική αναμέτρηση έως την επόμενη, στηρίζει τα συμπεράσματά του συγκρίνοντάς τα με την εκλογική κοινωνιολογία της πρώιμης και της ενδιάμεσης Μεταπολίτευσης (1974-1993). Συνοψίζοντας, λοιπόν, τα εκλογικά συμπεράσματα της πρώιμης και ενδιάμεσης μεταπολιτευτικής περιόδου θα μπορούσαμε να καταλήξουμε ότι: α) η Νέα Δημοκρατία στηρίζεται στις ανώτερες κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες και τα εργοδοτικά-επιχειρηματικά στρώματα, τα μεσοαστικά κοινωνικά στρώματα και σημαντικό μέρος των αγροτικών στρωμάτων· β) το ΠΑΣΟΚ στηρίζεται στην κοινωνική σύμμαχία των 'μη προνομιούχων', ήτοι στη συμπίεση εργατικών-λαϊκών στρωμάτων, νέων μισθωτών (δημοσίου και ιδιωτικού τομέα), μεσαίων κοινωνικο-επαγγελματικών κατηγοριών και αγροτικών στρωμάτων· και γ) το ΚΚΕ διαπιστώνεται ως εκλογικά συμπληρωματικό προς το ΠΑΣΟΚ κόμμα και στηρίζεται σε κοινωνικά στρώματα και ομάδες εργατικής-λαϊκής σύνθεσης και μικρομεσαίους.

Η σε γενικές γραμμές συμπαγής εικόνα της εκλογικής γεωγραφίας της δεκαετίας του 1980 γειρεί ένα σημαντικό προς διερεύνηση θέμα: εκείνο της ταξικότητας της ψήφου, τόσο για την πρώιμη και ενδιάμεση Μεταπολίτευση όσο και για την ύστερη. Ο συγγραφέας, επιχειρώντας να συνδυάσει στοιχεία γεωγραφικής ανάλυσης εκλογικών και κοινωνικο-επαγγελματικών δεδομένων με ατομικά δεδομένα προερχόμενα από δειγματοληπτικές έρευνες καταλήγει σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα για την εκλογική κοινωνιολογία της υπό εξέταση περιόδου:

- 1) Η κινητικότητα της ψήφου στην περιφέρεια είναι συγκριτικά πολύ μικρότερη και δεν επηρεάζεται παρά ελάχιστα από τα δεδομένα της συγκυρίας, από ευρύτερους πολιτικούς ή οικονομικούς παράγοντες ή από κοινωνικές κινητοποιήσεις.
- 2) Τα κόμματα μεταξύ 1996-2009 διαθέτουν σταθερή κοινωνική-ταξική βάση. Αυτή της Νέας Δημοκρατίας είναι σε μεγάλο βαθμό ταξική, έχοντας ως βασικό κορμό της τα ανώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα. Η εκλογική βάση του ΠΑΣΟΚ δεν δείχνει τόσο συμπαγής, αλλά παραμένει σε ισχυρό βαθμό 'μισθωτή εργατική'. Η περίοδος 1996-2007 κάνει το κόμμα να φαίνεται λιγότερο 'λαϊκό' και περισσότερο 'αστικό', όμως το 2009 η παρουσία των 'μισθωτών-εργατικών περιοχών' είναι ανάλογη με εκείνη του 1993. Το ΚΚΕ παρουσιάζει μια αρκετά συνεκτική εκλογική ταυτότητα αντλώντας ψηφοφόρους από 'μεσαίες' και 'μισθωτές-εργατικές' περιοχές. Η εκλογική βάση του ΣΥΝ κυριαρχείται από τις 'υψηλές-μεσαίες' και τις 'μεσαίες' κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες. Τέλος, η χωρική εκλογική βάση του ΛΑΟΣ είναι κατά κύριο λόγο 'αστική' και ακολούθως 'μεσοαστική' ή 'μικροαστική'.
- 3) Τα δύο μεγάλα κόμματα εξουσίας δεν χαρακτηρίζονται από ταξική εκλογική εκπροσώπηση, γεγονός που αποτελούσε δομικό συστατικό των περιόδων της πρώιμης και ενδιάμεσης αντιπολίτευσης.

Η συνεκτικότητα ενός κομματικού συστήματος και οι σταθερές εκλογικές επιλογές των ψηφοφόρων ή, έστω, οι μετακινήσεις τους μέσα σε ένα συνεκτικό πολιτικό (και ταξικό) μπλοκ συνηγορούν υπέρ της ταξικότητας της ψήφου. Όπως φαίνεται από την έρευνα των Lipset & Rokkan και τη θεωρία των διαιρετικών τομών, η ταξική διαιρετική τομή και, επομένως, η ταξική ψήφος επηρεάζει σημαντικά την πλειονότητα των δυτικών ευρωπαϊκών συστημάτων, τουλάχιστον μέχρι και τη δεκαετία του 1970. Με βάση τα παραπάνω, ο Βερναρδάκης επιδιώκει να διαπιστώσει πόσο 'ταξικές' είναι οι εκλογικές βάσεις των κομμάτων αποτυπώνοντας τους δείκτες ταξικότητας της ψήφου [class voting] στο ελληνικό κομματικό σύστημα.

Για τον σκοπό αυτόν επεξηγεί τους σημαντικότερους δείκτες ταξικότητας, παρουσιάζοντας τις βασικές διαστάσεις ορισμένων επιμέρους μεθοδολογικών διαφοροποιήσεων από δείκτη σε δείκτη και εφαρμόζει τους δείκτες αυτούς στην ελληνική περίπτωση καταλήγοντας στα εξής συμπεράσματα: 1) σύμφωνα με τον δείκτη Alford, 'δεν υπάρχει μια πάγια και εκ των προτέρων αμετακίνητη ταξικότητα, αλλά μια σχέση κόμματος και κοινωνικής τάξης που διαμορφώνεται μέσα στις συνθήκες του πολιτικού, κοινωνικού και εκλογικού ανταγωνισμού'. 2) σύμφωνα με το σχήμα Erikson-Goldthorpe, η επαγγελματική κατηγορία των ανειδίκευτων-ημει-

δικευμένων εργατών είναι η μόνη κοινωνική κατηγορία στην Ελλάδα με χαρακτηριστικά ταξικής ψήφου (75% στην Αριστερά): 3) η αριστερή ή κεντροαριστερή ιδεολογική τοποθέτηση των εργατών δεν είναι ούτε δομική αλλά ούτε και πλειοψηφική, ενώ μοιάζει να επηρεάζεται έντονα από την πολιτική συγκυρία· 4) στην υπό εξέταση περίοδο διαπιστώνεται μια μείωση ή έστω σταθερότητα της εργατικής ταξικότητας της ψήφου των κομμάτων της Αριστεράς και παράλληλα μια εκλογική εργατική διεύρυνση της Δεξιάς. Αυτό σημαίνει ότι σε γενικές γραμμές η ταξικότητα χαρακτηρίζεται από μια κυκλικότητα στον χρόνο.

Για τη σύγχρονη Πολιτική Επιστήμη έχει καταστεί σαφές ότι η οργανωτική σύνθεση των κομμάτων ενδέχεται να είναι σημαντικότερη από το πολιτικό τους πρόσταγμα ή και από την ταξική σύνθεση των ψηφοφόρων τους. Έτσι, αυτό που ακολουθεί της εκλογικής ανάλυσης και των προδιοριστικών παραμέτρων της ψήφου είναι η μελέτη της οργανικής διάστασης και φύσης των κομμάτων, γεγονός που ενδεχομένως να επηρεάζει ή και να συνάδει με το ιδεολογικό τους πρόσταγμα. Η διεθνής βιβλιογραφία περί των οργανωτικών διαφοροποιήσεων των κομμάτων διακρίνει ήδη μεταπολεμικά διαφορετικά μοντέλα κομματικής οργάνωσης: το 'κόμμα στελεχών' και το 'μαζικό κόμμα' για να ακολουθήσουν οι 'μεταμοντέρνες' έννοιες του 'πολυσυλλεκτικού' και του κόμματος 'καρτέλ'.

Ορμώμενος από την ανάπτυξη του θεωρητικού αναστοχασμού αναφορικά με την οργάνωση των κομμάτων, ο Βερναρδάκης επιδιώκει μια χωρική, χρονική αλλά και δομική ανάλυση της οργανωτικής φύσης των μεταπολιτευτικών κομματικών κοινοβουλευτικών πρωταγωνιστών. Χωρίς αμφιβολία η 'πρώιμη' και 'ενδιάμεση' Μεταπολίτευση κυριαρχήθηκε από τον τύπο του 'μαζικού κόμματος'. Τα κόμματα λειτουργούν ως θεσμοί συνάρθρωσης της εκπροσώπησης, υλοποιώντας το αίτημα της κοινωνίας για ουσιαστική συμμετοχή στην παραγωγή και την υλοποίηση των αποφάσεων. Ο συγγραφέας διακρίνει τρεις διαφορετικές φάσεις στην ιστορία του μεταπολιτευτικού μαζικού κόμματος: την πρώτη, που αφορά την αρχική συγκρότηση των μαζικών κομμάτων και την κατάληψή τους από μάζες που αποζητούν μια νέου τύπου πολιτική συμμετοχή (πρώιμη Μεταπολίτευση)· τη δεύτερη, που αφορά τη γραφειοκρατικοποίηση των κομμάτων και την απορρόφηση των δυναμικών που παρήγαγε η προηγούμενη διαδικασία (ενδιάμεση Μεταπολίτευση)· και την τρίτη φάση που αναφέρεται στο τέλος των κομμάτων ως αντιπροσωπευτικού θεσμού και στη μετατροπή τους σε (κοινωνικά απονομιμοποιημένους) εκλογικούς μηχανισμούς κινητοποίησης (ύστερη Μεταπολίτευση).

Σταδιακά, η αποδέσμευση των κρατικών πολιτικών από τις κοινωνικές σχέσεις εκπροσώπησης δεν είναι τίποτα άλλο από μια διαδικασία ολοκλήρωσης της κρα-

τικής ενσωμάτωσης των κομμάτων (διαδικασία καρτελοποίησης). Έτσι, κάθε κόμμα ξεχωριστά βιώνει την ενσωμάτωσή του στο κράτος και την απόσχιση του από την κοινωνική εκπροσώπηση. Η Νέα Δημοκρατία, αν και οργανώθηκε ως μαζικό κόμμα ήδη από τις αρχές της Μεταπολίτευσης, διατηρούσε μια απομακρυσμένη ηγεσία και ένα ηγετικό προσωπικό που επικαθόριζε την ιδεολογική της υπόσταση και τις όποιες ιδεολογικές μεταβολές. Η μαζική βάση του οργανωμένου κόμματος, ωστόσο, χωρίς να μπορεί να (συν)διαμορφώνει αποφάσεις, αποτέλεσε έναν μαζικό εκλογικό μηχανισμό. Η λεπτομερής περιοδολόγηση των διαφορετικών ηγετικών της φάσεων επιβεβαιώνει αυτή την ‘εκ των άνω’ ιδεολογική της πλοήγηση. Τα μέλη του κόμματος παρουσιάζουν μια γεωμετρικά αυξανόμενη πορεία από την ίδρυση του κόμματος μέχρι και το 1989, ενώ έκτοτε διαπιστώνεται αντιτρόφος ανάλογη πορεία.

Αντίθετα με τη ΝΔ, το ΠΑΣΟΚ χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη οργανωτική συνθετότητα. Κατά τη διάρκεια της ‘πρώιμης’ και ‘ενδιάμεσης’ Μεταπολίτευσης θυμίζει ένα τοπικό μαζικό κόμμα της ελληνικής Αριστεράς. Όμως, στις δεκαετίες του 1990 και του 2000, η ιδεολογική και συνάμα δομική επικράτηση του εκσυγχρονισμού-νεοφιλελευθερισμού το καθιστούν σταδιακά ένα κόμμα του κράτους ακόμα και αν η αντιδεξιά παράδοση και ρητορεία εξακολουθούν να βρίσκουν τη θεμελίωση τους στο ΠΑΣΟΚ, τουλάχιστον μέχρι και την εκλογική διαδικασία του 2009. Παρά τις σημαντικές πλέον αποστάσεις στην κοινωνική σύνθεση των μελών του κόμματος και των ‘επαγγελματιών’ που στελεχώνουν σήμερα την υψηλόβαθμη νομενκλατούρα του, το ΠΑΣΟΚ οργανωτικά παρέμενε μέχρι το 2009 –ή και συνεχίζει να παραμένει– ο κυρίαρχος πολιτικός εκπρόσωπος λαϊκών ταξικών συμφερόντων.

Από τη μελέτη του Συνασπισμού, της οργανωτικής δομής και της προγραμματικής του πραγματικότητας, διαπιστώνονται πέντε διαφορετικές ιστορικές περιόδους. Το κόμμα εγκαθιδρύεται ως κεντροαριστερό μόρφωμα που προβάλλει έναν σημαντικό φιλοευρωπαϊσμό και διατυπώνει την πλατφόρμα του ‘εκσυγχρονισμού’. Ακολουθεί μια μεταβατική περίοδος, όπου η ομάδα των προεδρικών, υπό την αρχηγία του Ν. Κωνσταντόπουλου, προσπαθεί να επιτύχει μια ισορροπία μεταξύ ‘ανανεωτικής’ και ‘αριστερής’ πτέρυγας. Μετά το 2000, η συμμαχία προεδρικών και αριστερών εγκαινιάζει την περίοδο της αριστερής μετατόπισης με την εντατικοποίηση της κινηματικής δράσης. Ακολουθεί η φάση της αριστερής στροφής, με τη σύσταση του ΣΥΡΙΖΑ, ενώ από το 2008 επιχειρείται η αποκαρτελοποίηση του ΣΥΝ.

Το ΚΚΕ οργανώνεται ως το μαρξιστικό-λενινιστικό κόμμα βάσει των αρχών του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού με στόχο τον επαναστατικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Μετά την εκλογική επιτυχία του ΠΑΣΟΚ και την επικράτησή του

στα λαϊκά-εργατικά στρώματα αλλά και την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, περιχαρακώνεται ιδεολογικά και οργανωτικά. Η περιχωράκωση και η γραφειοκρατικοποίησή του ακυρώνουν τον αντικαπιταλισμό και τον αντισυστημισό του εξισώνοντάς το με ένα κόμμα εκλογικής διαμαρτυρίας. Στο εσωτερικό του, το ΚΚΕ φαίνεται να είναι ένα κόμμα της μισθωτής εργασίας, με έντονη ωστόσο την παρουσία των μεσαίων υπαλληλικών στρωμάτων και μικρότερη των εργατικών. Όμως, για την ηγεσία του, η ταύτιση του κόμματος με την εκπροσώπηση των λαϊκών-εργατικών στρωμάτων αποτελεί αυτοσκοπό καθότι δια αυτού του τρόπου επιβεβαιώνεται η εργατική φύση του.

Σε ό,τι αφορά τον Λαϊκό Ορθόδοξο Συναγερμό, η ιστορική συγκυρία ανάδυσής του έχει ιδιαίτερη σημασία για τη συνεπαγόμενη οργανωτική αλλά και ιδεολογική στρατηγική που ακολουθήθηκε. Ιδρύθηκε όταν τόσο τα κόμματα στελεχών όσο και τα μαζικά κόμματα είχαν σε διεθνές επίπεδο μετασηματιστεί σε ιδεολογικά και οργανωτικά άχρωμες πολιτικές οντότητες επαγγελματιών που πλαισιώνονται από ικανούς εκλογικούς μηχανισμούς χωρίς εχέγγυα κοινωνικής νομιμοποίησης. Έτσι, ο ΛΑ.Ο.Σ. φαίνεται να είναι ένα δημιούργημα άκρατου πολυσυλλεκτισμού στηριζόμενος ιδεολογικά στην πολιτική ατζέντα της Νέας Άκρας Δεξιάς, συλλέγοντας μέλη και ψηφοφόρους από όλο το πολιτικό φάσμα και συσπειρώνοντας ιδιαίτερα όσους διακατέχονται από ένα σύστημα πεποιθήσεων που ορίζεται από αυταρχικές και κυνικές-ατομικιστικές πολιτικές ιδεολογίες.

Συμπερασματικά, ο Βερναρδάκης διακρίνει βάσει της πολιτικο-οργανωτικής του ανάλυσης δύο βασικές κατηγορίες για τα κόμματα της ύστερης Μεταπολίτευσης: τα κόμματα εξουσίας και τα κόμματα της Αριστεράς. Τα πρώτα συμπίπτουν ως προς τα εξής τρία στοιχεία: αυτόνομη ηγεσία από τη βάση, αυξανόμενη διαπλοκή με το κράτος ως προς την ανθρωπογεωγραφική τους συγκρότηση και οικονομική εξάρτηση από το κράτος και από ιδιωτικές πηγές χρηματοδότησης. Αντίθετα, τα κόμματα της Αριστεράς επιχειρούν, κατά τον συγγραφέα, να αντιπαρατεθούν στον τύπο του κρατικού κόμματος. Δεν έχουν απεμπολήσει την έννοια του κόμματος ως 'συνολικού διανοούμενου' και ως φορέα αντιπροσώπευσης κοινωνικών συμφερόντων. Ακόμη κι αν η πλειονότητα του στελεχιακού τους δυναμικού δεν σχετίζεται με τις υψηλές θέσεις της δημόσιας διοίκησης και του κράτους, συμπίπτουν παρά ταύτα με τα κόμματα εξουσίας όσον αφορά την κρατική χρηματοδότηση με τους πόρους τους να προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από το κράτος και το ιδιωτικό κεφάλαιο, γεγονός που αίρει την κοινωνική τους αυτονομία από το κράτος.

Ο οργανωτικός μετασηματισμός των κοινοβουλευτικών κομμάτων, προπάτων των κομμάτων εξουσίας, σε κόμματα του κράτους/κόμματα καρτέλ αναλύ-

εται στο τέταρτο κεφάλαιο από την αντίστροφη κατεύθυνση. Αντικείμενο εδώ είναι η μελέτη των διαδικασιών μετασχηματισμού του ίδιου του κράτους, εγχείρημα που θέτει στόχους για την ανάπτυξη μιας νέας θεωρίας του κράτους. Οι διαδικασίες αυτές θεωρούνται παράλληλες και συνδεδεμένες. Οι μετασχηματισμοί του κράτους οριοθετούν και, τρόπον τινά, επιβάλλουν τους μετασχηματισμούς των κομμάτων οι οποίοι, με τη σειρά τους, επιδρούν στην μεγαλύτερη αποξένωση του σύγχρονου κράτους από τις κοινωνικές ανάγκες και τα κοινωνικά αιτήματα. Η αμφίπλευρη αυτή ταυτόχρονη διαδικασία στηρίζεται, σύμφωνα με τον συγγραφέα, στο καρτέλ εξουσίας και, πιο συγκεκριμένα, στον συναινετικό δικομματισμό και τη σύγκλιση των κομμάτων εξουσίας τόσο σε επίπεδο ιδεών και πολιτικών εφαρμογών όσο και σε επίπεδο στελεχειακής ανθρωπογεωγραφίας.

Ο συγγραφέας διακρίνει τρεις φάσεις περιοδολογώντας τον μεταπολιτευτικό δικομματισμό: την περίοδο του 'πολωμένου' δικομματισμού (1977-1996), δηλαδή της μεταφοράς ενός έντονου κοινωνικού διπολισμού στο επίπεδο του εκλογικού ανταγωνισμού που οδήγησε στην εκλογική και κοινωνική κυριαρχία των κομμάτων εξουσίας, την περίοδο του 'συγκλίνοντος' δικομματισμού (1996-2010), ενώ από το 2010 το ήδη εικαζόμενο τέλος της Μεταπολίτευσης είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το τέλος του δικομματισμού.

Σύμφωνα με τον Βερναρδάκη τα πολιτικά κόμματα σήμερα είναι το πιο δομημένο και πιο λειτουργικό εργαλείο του πολιτικού μηχανισμού του καπιταλιστικού κράτους. Το 'νομιμοποιητικό' στοιχείο αντικαθιστά το 'αντιπροσωπευτικό' και η 'επαγγελματικότητα' τον 'κοινωνικό εθελοντισμό'. Το κράτος δεν κομματικοποιείται, όπως πολλοί πιστεύουν· αντίθετα, τα κόμματα κρατικοποιούνται με τον δικομματισμό να αποτελεί ένα ζωτικό εργαλείο της λειτουργίας και της αναπαραγωγής του πολιτικού συστήματος.

Συμπερασματικά, το βιβλίο αποσκοπεί σε μια εκτεταμένη μελέτη των πολιτικών κομμάτων, των εκλογικών διαδικασιών αλλά και της ίδιας της μετεξέλιξης του κράτους στην περίοδο 1990-2010. Το εγχείρημα αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για δύο συγκεκριμένους λόγους. Πρώτον, επειδή η περίοδος στην οποία αναφέρεται είναι η πλέον πρόσφατη και οι κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις τις οποίες εξετάσει εξαιρετικά σύγχρονες. Το βιβλίο περιλαμβάνει τόσο την εκλογική διαδικασία πριν από την υπογραφή του Μνημονίου όσο και τις εξελίξεις που οδήγησαν σε αυτό, εγείροντάς το σε σημείο τομής για τη μεταπολιτευτική ελληνική δημοκρατία. Δεύτερον, επειδή ο συγγραφέας επιχειρεί να μελετήσει τη χώρα εφαρμόζοντας μεθοδολογικά καινοτομικές -για τα ελληνικά δεδομένα- προσεγγίσεις, δημιουργώντας ένα ανάγνωσμα οδηγό της σύγχρονης ελληνικής κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας.

Το βιβλίο του Βερναρδάκη έρχεται να πληρώσει ένα σημαντικό κενό στο πλαίσιο της ελληνικής πολιτικής επιστήμης προσφέροντας ένα εργαλείο που αναλύει διεξοδικά το παρελθόν (μακρινό και πρόσφατο) και αφήνει παράλληλα υποσχέσεις αλλά και ανοικτά επιστημονικά ερωτήματα για το μέλλον. Το τέλος της Μεταπολίτευσης, η εξέλιξη του κράτους, η αναδιαμόρφωση των κοινωνικών τάξεων και η μετεξέλιξη των κομμάτων είναι θέματα ανοικτά και η αναλυτική μελέτη του παρελθόντος ενδέχεται να μας δώσει κάποια εικόνα σχετικά με το ακόμη νεφελώδες μέλλον.

Κωστής Πιερίδης

Πάνος Καζάκος, *Μετά το 'Μνημόνιο'. Οικονομική πολιτική στην Ελλάδα υπό διεθνή έλεγχο*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2011, σελ. 278

Το βιβλίο του Πάνου Καζάκου, που τιτλοφορείται *Μετά το 'Μνημόνιο'. Οικονομική πολιτική στην Ελλάδα υπό διεθνή έλεγχο*, έρχεται σε συνέχεια των προηγούμενων έργων του συγγραφέα: *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση: Μεταρρυθμίσεις, χρέη και αδράνειες στην Ελλάδα (1993-2010)* (Πατάκης 2010) και *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944-2000*, (Πατάκης 2001). Ακολουθεί δε και σε αυτό την ίδια μεθοδολογία: διαμέσου της οικονομικής και πολιτικής εξιστόρησης των γεγονότων επιχειρεί, όπως επισημαίνει, 'τη σύζευξη της ιστορίας με την πολιτική οικονομία'.

Σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης είναι να παρουσιάσει τις πολιτικές επιλογές στην οικονομική πολιτική, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε διεθνές επίπεδο, από τις εκλογές του Οκτωβρίου 2009 και την κυβερνητική αλλαγή στη χώρα, οι οποίες οδήγησαν στην υπογραφή του περίφημου πλέον Μνημονίου. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζει τις συγκεκριμένες επιλογές, προσπαθεί να αναζητήσει τις αιτίες για την κακή κατάσταση της οικονομίας και αναφέρεται στις δεσμεύσεις που έχει αναλάβει να υλοποιήσει η ελληνική πλευρά. Όπως και στις προηγούμενες μελέτες του, ο συγγραφέας επιλέγει να εστιάσει την ανάλυσή του σε ευρύτερες επιστημονικές συνθέσεις που συνδυάζουν την οικονομική επιστήμη (με αναφορές στους όρους του Μνημονίου) με την πολιτική επιστήμη (με αναφορές στον ρόλο του πολιτικού συστήματος για την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας) καθώς και σε θεωρητικά ζητήματα που άπτονται της πολιτικής οικονομίας και επηρεάζουν τους παγκόσμιους θεσμούς διακυβέρνησης και ιδίως τις κυρίαρχες επιλογές στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.